ESAD EFENDİ, Vassâfzâde

(ö. 1192/1778)

Osmanlı şeyhülislâmı.

III. Osman devri şeyhülislâmlarından Abdullah Vassâf Efendi'nin oğlu olan Mehmed Esad 1119'da (1707) İstanbul'da doğdu. Tahsilini tamamladıktan sonra 1143 yılında (1730-31) hâriç derecesiyle müderris oldu, daha sonra 1163'te (1750) Galata kadılığına tayin edildi. Babası Vassâf Efendi'nin şeyhülislâmlığı döneminde Galata kadılığından mâzul bulunan Esad Efendi'ye önce Edirne, daha sonra da Mekke pâyesi verildi. Babasının 1755'te azli ve Bursa'ya gönderilmesi üzerine Esad Efendi de Bursa'ya gitmeye mecbur tutuldu ve bir müddet orada kaldı.

1171'de (1758) kendisine İstanbul pâyesi tevcih edilen ve babasının düşmanları yüzünden uzun süre terfi edemeyen Esad Efendi ancak 1768'de Anadolu kazaskerliğine ve 1773'te Rumeli kazaskerliğine getirilerek her birinde örfî müddet olan birer yıl görev yaptı. I. Abdülhamid zamanında 19 Şevval 1190'da (1 Aralık 1776) şeyhülislâm oldu ve bir yıl sekiz aydan fazla bu makamda kaldı. Yaşlılığı ve hastalığı sebebiyle 24 Cemâziyelâhir 1192 (20 Temmuz 1778) tarihinde görevden alınarak önce Boğaziçi'nde Neşatâbâd Sarayı yanındaki yalıya, daha sonra Emirgân'da babasından kalma yalıya (Emîrgûneoğlu Yûsuf Paşa Yalısı) çekildi. 28 Temmuz 1778'de vefat etti ve Eyüp'te Siyavuş Paşa Türbesi hazîresinde babasının yanına gömüldü.

Esad Efendi dürüst ve mevki için boyun eğmeyen bir kişi olarak tanınmıştır. Bünyesinin zayıflığı ve asabî mizacı dolayısıyla halk arasında "Hindi Molla" lakabıyla anılmıştır. Kaynaklarda tasavvufa meyilli olduğu, şiir söylediği ve ta'lik hattında Kâtibzâde Mehmed Refî Efendi'den icâzet aldığı kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 711; Vâsıf, *Târih*, I, 199; *Devhatü'l-meşâyih*, s. 98 vd., 106; Cevdet, *Târih*, II, 48, 100 vd.; *Sicill-i Osmânî*, I, 334; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 546 vd.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/2, s. 497-498; M. Münir Aktepe, "Es'ad Efendi", *İA*, IV, 362-363; a.mlf., "Es'ad Efendi, Mehmed", *EI²* (İng.), II, 713-714.

MÜNİR AKTEPE

ESAD EFENDİ KÜTÜPHANESİ

Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi tarafından İstanbul'da kurulan kütüphane.

Sultanahmet'te Yerebatan caddesinde bulunan kütüphane 1262 (1846) yılında tanzim edilen bir vakfiye ile kurulmuştur. Hayatını okumaya ve yazmaya hasretmiş olan Esad Efendi ömrü boyunca topladığı çoğu nâdide bütün kitaplarını, konağının yanında özel olarak inşa ettirdiği kütüphane binası ile birlikte vakfetmiştir. Ancak kütüphane, binası bitirilemediği için hemen faaliyete geçememiş, daha sonra kendisine verilen 30.000 kuruşluk atıyye sayesinde 1848'de ölümünden az önce tamamlanabilmiştir. Esad Efendi, vakfiyesinde, yaptırmayı arzu ettiği kütüphane binası tamamlanmadan vefat ederse kitapların Râgıb Paşa Kütüphanesi'ne konulmasını istemiştir.

Vakfiyesinde kaydedildiğine göre tatil günleri dışında her gün açık olacak kütüphaneye nöbetleşe çalışacak üç hâfız-ı kütüb, bir müstahfız ve bir bevvâb tayin edilmiştir. Kütüphane çalışanlarının ölümleri halinde görevleri evlâtlarına geçmeyip vakfın mütevellisi tarafından uygun kişilere verileceği belirtilmiştir. Kütüphaneden dışarıya kitap çıkarılmaması, üç yılda bir sayım yapılması ve bu sırada tamire muhtaç kitapların kütüphane dışına çıkarılmadan tamir edilmesi öngörülmüştür. Binanın tamamlanmasından sonra 1264 (1848) yılında düzenlenen ek vakfiyede mahalle bekçisi aynı zamanda bevvâb olarak görevlendirilmiş, bu iş için ayrıca ücret tahsis edilmiştir. Hâfız-ı kütüblerin, kitapların kullanılması sırasında zarar görmelerine engel olmak üzere çok dikkatli davranmaları istenmiştir.

Esad Efendi Kütüphanesi - Cağaloğlu / İstanbul

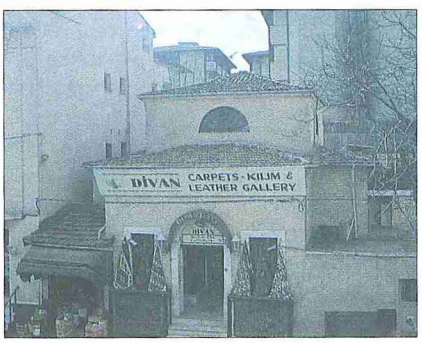

Esad Efendi Kütüphanesi'nin kitap sayısı 1280'deki (1863) sayımında 3982, 1294'te (1877) 3853, II. Abdülhamid devrinde tanzim edilen matbu fihristinde ve 1328 (1910) yılı sayımında ise 3943'tür. Esad Efendi'nin torunu Dr. Esad tarafından vakfedilen ve 3901-4273 numaraları arasına ilâve edilen kitaplarla bu mevcut 4274'e çıkmıştır. Kütüphanede bulunan kitaplardaki vakıf mührü 1263 (1847) tarihini taşımakta olup arada Esad Efendi'nin şahsî mührünü taşıyan kitaplara da rastlanmaktadır.

Günümüzde de 3719'u yazma, 555'i basma olmak üzere 4274 kitaba sahip bulunan Esad Efendi Kütüphanesi, ihtiva ettiği çok değerli ve nefis yazma eserler dolayısıyla İstanbul'un başta gelen vakıf kütüphaneleri arasında yer almıştır. Tarihçi olduğu kadar edebiyatçı ve şair yönü de bulunan Esad Efendi önemli eserleri toplayarak özellikle tarih ve edebiyat bakımından çok zengin bir yazmalar koleksiyonu meydana getirmiştir. Bu eserlerin çoğunun kenarında kendisi tarafından konulmuş hâşiyeler, ilâveler görülür. Onun telif ettiği eserlerin önemli bir kısmı da müellif hattıyla bu kütüphanededir. Vaktiyle kütüphanenin idaresindeki yolsuzluklar sebebiyle muhtelif kitapların zayi olmasının yanı sıra kendi hattıyla olan eserlerinin bazıları da başka kütüphanelere dağılmıştır. Esad Efendi Kütüphanesi 1914'te Sultanselim'deki Medresetü'l-mütehassısîn'e, 1918'de de Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakledilmiştir. Yanıbaşındaki hazîrede Esad Efendi ile ailesinin kabirleri bulunan Sultanahmet'teki kütüphane binası boşaltıldıktan sonra çeşitli tarihlerde depo ve basımevi olarak kullanılmıştır. Günümüzde ise bir deri işleri giyim mağazasıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Cevdet-Maarif, nr. 3338, 3720; BA, İrade-Dahiliye, nr. 7452; VGMA, nr. 632, s. 404-408; *Defter-i Kütübhâne-i Es'ad Efendi*, İstanbul, ts. (Mahmud Bey Matbaası); *Sicill-i Osmânî*, I, 339-340; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, I, 323; Halit Dener, *Süleymaniye Umumî Kütüphanesi*, İstanbul 1957, s. 41-42; Günay Kut – Nimet Bayraktar, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, Ankara 1984, s. 143-145; Şemim Emsen, "Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Türkiye Kütüphanelerinin Tarihçesi", *TKDB*, IX/1-2 (1960), s. 26; M. Münir Aktepe, "Es'ad Efendi", *İA*, IV, 364.

TÛBA ÇAVDAR